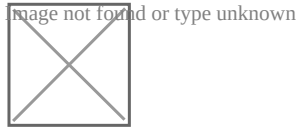

Ομηρικές λέξεις και εκφράσεις στην Ποντιακή διάλεκτο

/ [Πεμπτουσία](#)

Τα ομηρικά έπη γράφτηκαν σε μια γλώσσα, η οποία βασίζεται στις δύο αρχαίες ελληνικές διαλέκτους, την ιωνική και την αιολική, τις οποίες ομιλούσαν κυρίως στη Μικρά Ασία. Η ποντιακή διάλεκτος προέρχεται από την αρχαία ιωνική, λόγω κυρίως της καταγωγής των πρώτων αποίκων του Πόντου από την ιωνική Μίλητο. Με την πάροδο του χρόνου και με την επίδραση γεωγραφικών, κλιματολογικών, ιστορικών, εθνολογικών κτλ. παραγόντων δημιουργήθηκαν εξελικτικά από την ιωνική διάφορες διάλεκτοι, μία των οποίων είναι η ποντιακή. Με την εγκατάσταση και άλλων ελληνικών φύλων, όπως για παράδειγμα των κατοίκων της Τραπεζούντας της Αρκαδίας (4ος αιών π.Χ.), οι οποίοι άλλαξαν και το όνομα Τραπεζούς από Οιζηνίς και ιδιαίτερα των αιολικών φύλων εισήχθησαν και σποραδικοί αιολισμοί.

[dialektos3](#)

Ο Όμηρος δεν αναφέρει πουθενά τον όρο Πόντος ή Εύξεινος Πόντος. Αντίθετα, αναφέρονται διάφορες εθνότητες του Πόντου, οι οποίες φυσικά στην αναμέτρηση τάχθηκαν στο πλευρό των Τρώων για ευνόητους λόγους.

Συγκεκριμένα αναφέρονται οι Σόλυμοι (Ιλ. Ζ, 184, 203, 204, Οδ. ε, 282), οι Λύκιοι (Ιλ. Δ, 101, 119, Ρ, 172, Π, 437, Ζ, 194, Π, 673, Ζ, 188, Ζ, 210), οι Κάρες (Ιλ. Β, 867), οι Φρύγιοι (Ιλ. Ω, 545, Γ, 184, Π, 719, Σ, 291), οι Μήονες (Ιλ. Β, 864, Κ, 431) οι Αμαζόνες (Ιλ. Ζ, 186, Γ, 189), οι Αλιζώνες (Ιλ. Β, 856, Ε, 39), οι Παφλαγόνες (Ιλ. Β, 851, Ε, 577) και οι Μυσοί (Ιλ. Β, 858, Κ, 430, Ξ, 512). Από τις πόλεις του Πόντου αναφέρονται η Κύτωρος (Ιλ. Β, 853), μετέπειτα Κωτύωρα και σημερινή Ορντού, η Σήσαμος (Ιλ. Β, 853), η Κρώμνα (Ιλ. Β, 855), μετέπειτα Κρώμνη και η Αιγίαλος (Ιλ. Β, 855). Η Τροία, όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα των ομηρικών επών, ήταν ο φρουρός του Ελλησπόντου, και εισέπραττε διόδια από εμπορικά πλοία, τα οποία αναζητούσαν πρόσβαση στον Εύξεινο Πόντο και την Ασία.

Ο Πόντος ήταν καθοριστικής σημασίας για την τύχη των Ελλήνων, καθόσον έκρυβε εκτός από ευγενή μέταλλα, πλούσια χλωρίδα και πανίδα. Ακόμη, η

πρόσβαση στην Ασία ήταν ευκολότερη από τα λιμάνια του Πόντου παρά από τα παράλια της Μικράς Ασίας. Αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι ο εποικισμός του Πόντου που επακολούθησε έγινε από τους Μιλήσιους, οι οποίοι έτσι έφθαναν ευκολότερα στον πλούτο της Ανατολής. Ο Πόντος απετέλεσε τη γέφυρα μετάβασης φυτών και ζώων από την Ασία στην κλασική Ελλάδα και αργότερα στη Ρώμη και την Ευρώπη. Στο πέρασμα των 28 αιώνων ζωής, η ποντιακή διάλεκτος δέχτηκε επιδράσεις από την κοινή των αλεξανδρινών χρόνων, και από τη μεσαιωνική κοινή του Βυζαντίου. Ακόμη, επηρεάστηκε από τους Γενουάτες και τους Βενετούς της Τραπεζούντας, τους Πέρσες και τους Γεωργιανούς, καθώς φυσικά και από τους Τούρκους. Η τελική μορφή της ποντιακής διαλέκτου γίνεται στην εποχή των Κομνηνών.

Έτσι, η ποντιακή διάλεκτος αντικατοπτρίζει ταυτόχρονα και την ιστορική πορεία αυτού του λαού διά μέσου των αιώνων και των αλλόγλωσσων γειτονικών λαών. Ως εξαρχής ιωνική διάλεκτος με εξέλιξη εκτός Ελλάδος, η ποντιακή έχει τις ρίζες της μέχρι την ομηρική γλώσσα. Η συμβολή της όμως στην εθνική αυτογνωσία συνίσταται στο γεγονός ότι διέσωσε αρκετά ομηρικά στοιχεία, τα οποία σε άλλες νεοελληνικές διαλέκτους εξέλειπαν. Σε πολλές περιπτώσεις τα ιωνικά στοιχεία, όπως λέξεις, εκφράσεις ή ιδιωματισμοί των ομηρικών επών διατηρήθηκαν αναλλοίωτα, συνεισφέροντας τα μέγιστα στη γλωσσική μας κληρονομιά. Ως κληρονόμος της ιωνικής διατηρεί αναλλοίωτες ή παραφθαρμένες πολλές λέξεις, πολλούς αρχαϊσμούς και γραμματικούς ή συντακτικούς τύπους, οπότε μπορεί να ενταχθεί στις αρχαιότερες και πλουσιότερες ελληνικές διαλέκτους και φυσικά της Ευρώπης.

Image not found or type unknown

Περί των ιωνικών καταβολών και της εξελικτικής πορείας της ποντιακής διαλέκτου γράφει ο γλωσσολόγος Δημοσθένης Οικονομίδης, διευθυντής του Μεσαιωνικού αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών: “Η διάλεκτος, η λαλουμένη υπό των Ελλήνων των από αρχαιοτάτων χρόνων ως τα παράλια του Ευξείνου Πόντου εγκατεστημένων εξ αρχής ιωνική ούσα, συν τω χρόνω τοιαύτην έλαβε εξέλιξιν μακράν της Ελλάδος, ώστε διασώσασα ολίγα στοιχεία εκ της ιωνικής, ικανά αρχαιοπινή στοιχεία, προσέλαβεν και πολλές λέξεις και γραμματικούς τύπους εκ της μεσαιωνικής και βυζαντινής γλώσσης, άτινα διετήρησεν αυτουσίως”. Η ποντιακή μαζί με την καππαδοκική διάλεκτο αποτελούν τα μικρασιατικά ιδιώματα τα οποία ομοιάζουν με τα κυπριακά, τα δωδεκανησιακά και άλλων νήσων (Χίος, Ικαρία).

Για τα μικρασιατικά αυτά ιδιώματα αναφέρει ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης:

“Χωρισμένα από την υπόλοιπη ελληνόγλωσση περιοχή, έμειναν αιώνες χωρίς εύκολη συγκοινωνία και ακολούθησαν διαφορετική εξέλιξη. Διατήρησαν γνωρίσματα της παλιάς ελληνιστικής κοινής και είναι έτσι από τα αρχαιότερα νεοελληνικά ιδιώματα”. Οι ομηρικές λέξεις από την ποντιακή εντάχθηκαν στο σύστημα άλλων γλωσσών, συμμετέχοντας έτσι στην εξέλιξή τους. Ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένα παραδείγματα αρχαϊσμών, λέξεων ή εκφράσεων ομηρικής (ιωνικής) προέλευσης:

ΑΡΧΑΪΣΜΟΙ

Επώνυμα σε -ιάδης ή ίδης δηλωτικά της καταγωγής ή πατρότητας:

Αιμονίδης (Δ467), ο υιός του Αίμονα, Αρκεισιάδης (ο υιός του Αρκεισίου = ο Λαέρτης, δ755, ω270), Ασιάδης (υιός του Ασίου M140, P583), Ατρείδης (ο υιός του Ατρέα = ο Αγαμέμνων και ο Μενέλαος Λ, A16), Λαερτιάδης (ο υιός του Λαέρτη = ο Οδυσσεύς Γ200, δ555), Πηληιάδης ή Πηλείδης (ο υιός του Πηλέως = ο Αχιλλεύς A1, A146, θ75).

Η διατήρηση του ιωνικού ε αντί του η: Ατρύπετος αντί ατρύπητος, νύφε αντί νύφη, άκλερος αντί άκληρος. “Ατρύγετος πόντος” (Ξ204), “Ατρύγετος αιθήρ” (P425), αντί ατρύγητος.

Η διατήρηση του ω αντί του ου: Λωρίν αντί λουρί, ζωμίν αντί ζουμί, κώδων αντί κουδούνι, “Κώνωψ” (βατρ. 202) αντί κουνούπι, “κωφός” (Λ390, Ω54) αντί κουφός

Ο σχηματισμός θηλυκών επιθέτων σε -ος αντί η: Άλαλος αντί άλαλη, έμμορφος αντί η όμορφη, άσκεμος αντί άσχημη. “Δήμητρα αγλαόκαρπος” A415, (Ύμν. Δήμ. 4, 23),

Η διατήρηση της προστακτικής του αορίστου: Λύσον αντί λύσε, χτίσον αντί χτίσε, γράψον αντί γράψε “λαόν δέ στήσον παρ’ ερινεόν” (Ιλ. Z, 433).

Η χρήση του αρνητικού μορίου ουκ > ουχί > ουκί > κι’: Κι’ τρώγω αντί δεν τρώγω, κι’ θέλω αντί δεν θέλω, κι’ λέγω αντί δεν λέγω. “κι’ ενέπρησεν κοίλας νήας” Κι’ αντί του αρν. μορίου δεν (από το αρχ. ουδέν). Στην ποντιακή υπάρχει το αρν. μόριο τιδέν (άλλο τι ουδέν). Τιδέν κι τρώγω, τιδέν κι θέλω, τιδέν κι λέγω.

Στο λεξικό του Σουίδα, 10ος αιών μ.Χ. επισημαίνεται αυτή η ιδιαιτερότητα του Ομήρου, στο σχηματισμό της άρνησης: Ουκί το ουχί. Όμηρος διά του κ γράφει, ου διά του χ.

Η διατήρηση του μορίου άρα ή άρ’ με σημασία όχι κατ’ ανάγκην συμπερασματική,

αλλά με την έννοια της συνάρτησης γεγονότων, ανακεφαλαίωσης ή επεξήγησης: "άρ' έρθεν η λαμπρή", "αρ' αέτς ας έν", "άρ' έφαεες, εχόρτασες" "ως άρ' έφη" (Οδ. θ, 482), "ως άρα φωνήσας" (Οδ. κ, 302)

Η διατήρηση του ιωνικού σ: Σεύτλον αντί τεύτλον. "σεύτλον" (Βάτρ. 162). "σεύτλοις χλωροίς επιβόσκομαι" (Βατρ. 54).

Σεύτελος (Κοτ., Σάντ., Χαλδ.) = ευτελής, ανόητος "Σευτλαίος" (Βάτρ. 212) κωμικό όνομα βατράχου στην Βατραχομουμαχία. "Σευτλαίον δ' αρ έπεφνε βαλών" (Βατρ. 209).

ΛΕΞΕΙΣ: Αγρώστ' = κοινή αγριάδα. Άγρωστις (Οδ. ζ, 90),

Βατία (Αμ.), = βάτος Βατίεια (Ιλ. Β, 813)

Δέρ' (Κοτ.) ή δάρ' (Κερ., Τρίπ.). "έναν δέρ φαίν". Είδαρ = έδεσμα, "άνθινον είδαρ" (Οδ. ι, 84). Είδαρ = έδεσμα (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Ιχώριν (Κερ.) ή χώρ' (Κοτ., Σάντ., Χαλδ.) ορρός γάλακτος, κρόκος αυγών, εντεριώνη φυτών, μυελός οστών. Ιχώρ = θείο αίμα "ιχώρ, άμβροτον αίμα θεοίο" (Ιλ. Ε, 340) Ιχώρ = το πεπηγώς αίμα (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Λαλλάτζ' (Κοτ., Τραπ. Χαλδ.) = πέτρα και μεταφορικά η φαλάκρα: "λαλλάτς κιφάλ'". Λάας = λίθος, πέτρα "μείζονα λάαν αείρας" (Οδ. ι, 537). Σήμερα παρέμεινε ως τοπωνύμιο, Λαλλάρια. Λάας = λίθος (Σουίδας, 10ος αιών μ. Χ.).

Λαχίδα (Κερ., Κοτ., Οιν. Σάντ., Χαλδ.) = σειρά εργασίας: "έρθεν η λαχίδα μ'" Λαγχάνω "εις εκάστην εννέα λάγχανον αίγες" (ι160) Λάχος = μοίρα (Σουίδας, 10ος αιών μ. Χ.).

Λειρίτα (Χαλδ.) = λείριον = κρίνος. Λείριον "λείριον" (Ύμν. Δήμ. 427) Λείρια = άνθη, κρίνα (Σουίδας, 10ος αιών μ. Χ.).

Λελεύω = χαίρομαι, επιθυμώ: "να λελεύω σε" (να σε χαρώ). Λιλαίομαι "λιλαιομένη πόσιν είναι" (Οδ. α, 15, Οδ. ι, 30) (ήθελε να είναι σύζυγος). Λιλαίομαι = προθυμούμαι (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Λίβος (Σάντ., Χαλδ.) = σταγόνα, σύννεφο: "ο ουρανόν ελίβωσεν" (συννέφιασε), "ελιβώθεν σο κλάμαν". Λείβω = στάζω, "υπ' οφρύσι δάκρυα λείβον" (Ιλ. Ν, 88, Οδ. θ, 88). Λείβεται τοις δακρύοις (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Λιστρίν (Τραπ.) = σκαπτικό εργαλείο, λιστρεύω = σκάπτω. Λίστρον = σκαπτικό εργαλείο, λιστρεύω = σκάπτω, αποξύνω: "λίστροισιν δάπεδον ξύον" (Οδ. χ, 455),

“τον δ’ οίον πατέρ’ εύρεν λιστρεύοντα φυτόν” (Οδ. ω, 227). Λιστραίνω = το σκάπτω (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Λοπίν ή Λοβίν = ο λοβός, το περίβλημα: “φασουλί λοπίν”. Λοπός = φλοιός, “λοπός κρομμύοιο” (Οδ. τ, 233) Λόπος = φλοιός, δέρμα λεπτόν, ξηρόν (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Μωμόγερος (Κερ. Τραπ.) από το Μώμος (θεός της μομφής) ή μίμος. Ωμογέρων = ο ωμός (άγουρος), ζωηρός, ακμαίος γέρων, που δεν έχει καταβληθεί από το γήρας. “Ωμογέροντα δε μιν φασιν έμμεναι” (Ιλ. Ψ, 791). Ο χαρακτηρισμός αποδίδεται στον Οδυσσέα, ο οποίος εκτιμάται σε ηλικία 45-50 ετών. Ωμογέρων = Πρεσβύτες ου η κεφαλή ουκ επολιώθη (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.)

Πάππας (Αμ.) = πατέρας (στην παιδική γλώσσα). Πάππας (κλητ. πάππα) “Πάππα φίλε” (Οδ. ζ, 57). Στη νεοελληνική προφέρεται επί το τουρκικότερον “μπαμπάς”.

Τεττές (Χαλδ., Κερ.), ταττάς (Κερ.), τάττας (Οιν.) = πατέρας (στην παιδική γλώσσα). Τέττα = πατέρα, φιλοφρονητική προσφώνηση πρεσβυτέρου, Άττα, “άττα γεραιέ” (Ιλ. Ι, 607, Ρ, 561, Οδ. π, 31) “γέρο πατέρα μου” ata (τουρκ.), tata (λατιν.), daddy (αγγλ.) = πατέρας Πάππα, τέττα και άττα = προς πατέρα προσφώνησις, προς πατέρα σεπτική φωνή (Σουίδας, 10ος αιών μ. Χ.).

Τσιλίδιν (Κερ., Οιν., Τραπ.) = πυρωμένο κάρβουνο: “Απάνω σ’ σα στεγάδα μου, έναν γραστίν τσιλίδα” (ο έναςτρος ουρανός). Κήλειος = καυστικός, φλογερός: “εν πυρί κηλέω” (Ιλ. Θ, 217, Ο744, Οδ. ι, 328). Κηλέω = καυστικώ πυρί (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Χάταλον (Σάντ. Τραπ. Χαλδ.) = Το μωρό, το βρέφος: “Το χάταλον αν ‘κι κλαίει, τσιτσίν ‘κι διγν’ ατό”. Αταλός = νεαρός, τρυφερός, απαλός, “αταλά φρονώ” (Οδ. λ, 39), “παίδα αταλάφρονα” (Ιλ. Ζ, 400). Ατάλλω = σκιρτώ, χοροπηδώ, Delicat = λεπτεπίλεπτος. Αταλόψυχος (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

Χρα (Οιν., Κερ. Σάντ., Τραπ. Χαλδ.) = Η επιφάνεια του σώματος, το δέρμα, η επιδερμίδα, το χρώμα της επιδερμίδας. “εκχύεν η χρα τ’” (έχασε το χρώμα του, από φόβο) Χρώς “τρέπετε χρώς” (Ιλ. Ν, 279) (έχασε το χρώμα του, από φόβο) Χρώς = σώμα (Σουίδας, 10ος αιών μ.Χ.).

ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ: “Από καλαμιδί εγένουμουν”, απόμεινα μόνος, “σαν καλαμιά στον κάμπο” “καλάμην γε σ’ οίομαι εισορόωντα” (Οδ. ξ, 214).

“Το μήλον το μήλον τερεί και γίνεται, το σταφύλ’ το σταφύλ’ τερεί και γίνεται κ.ο.κ.”, μεταφορικά με την άμιλλα η πρόοδος. “όγχνη επ’ όγχνη γηράσκει, μήλον

δ' ἐπὶ μήλω, αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλὴ σταφυλὴ, σύκον δ' ἐπὶ σύκῳ" (Οδ. η, 120-121).

Για τον Θωμα Σαββίδι βλέπε [εδώ](#).